

Filozofická
fakulta

PhDr. Jozef Matula, Ph.D.
Katedra filozofie, Filozofická fakulta UP
Křížkovského 12, 771 80 Olomouc
Tel: 00420-58-5633185
jozef.matula@upol.cz

Oponentský posudok na habilitačnú prácu v oboru Filozofie

Metafyzika bytí Tomáše Akvinského a její zdroje

Mgr. Václav Němec, PhD.

Predložená habilitačná práca dr. Václava Němca je detailným a zaujímavým rozborom metafyziky bytia, ktorá patrí medzi najzložitejšiu a najdôležitejšiu tému Tomáša Akvinského. Habilitačný spis predstavuje Tomáša Akvinského ako výraznú postavu dejín filozofie, ktorá systematicky prepracovala a dôkladne domyslela onto-teologické chápanie metafyziky, a v tomto ohľade predurčila chápanie metafyziky na kresťanskom Západe v nasledujúcich storočiach.

Jedná sa o veľmi dobre premyslenú a štruktúrovanú prácu, v ktorej Dr. Václav Němec prejavuje schopnosť spojiť v jednej osobe systematického filozofa a historika filozofie. Autor sa hlboko, obsiahlo a fundovane venuje hlavným pojmom metafyziky a objasňuje východiská Akvinského metafyziky. Spojenie systematickej filozofie s historickou analýzou je možné považovať za inšpiratívne predovšetkým z toho dôvodu, že Akvinského texty nie sú vytrhnuté z dobového kontextu a tým je postava stredovekého mysliteľa videná v jeho špecifickom postavení v dejinách filozoficko-teologického myslenia. Autor svojim presvedčivým štýlom a erudovaným prístupom ukazuje, že pochopenie ďalších častí Akvinského tvorby nie je možno dostatočne pochopiť bez porozumenie motívov a obsahov jeho metafyziky.

Analýza metafyziky vychádza zo širokého spektra spisov, autor habilitačnej práce sa orientuje vo všetkých podstatných primárnych zdrojoch a jeho znalosť interpretačnej literatúry je výborným predpokladom pre kvalitný rozbor zložitej problematiky. K prieskumu navrhutej oblasti je autor inšpirovaný kritickou interpretáciou štúdií, ktoré sa venujú Akvinského metafyzike podrobnejšie a z rôznych aspektov (Aertsen, Wippel, Zimmermann, Patt, Sladeczek, Kluxen, Gilson, Fabro, Bobik, apod.). Dobrá znalosť antickej, patristickej a stredovekej filozofie umožňuje autorovi kvalitný rozbor danej problematiky, ktorá nepochybne vyžaduje vysokú erudovanosť v dejinách filozofie. Ambiciózny cieľ dr. Václava Němca predpokladá nielen dobrú znalosť Akvinského diela a sekundárnej literatúry, ale i presnú metodológiu, jasný koncept a terminologickú jasnosť. Práca je dobre rozvrhnutá a podľa autorových publikačných odbodných výstupov vidieť, že sa danej problematike dlhodobo zasvätené venuje.

Obsiahla práca je rozdelená do piatich častí, ktoré vytvárajú kompaktný celok. Prvá časť sa venuje pojmu metafyziky a jej miestu v celku Akvinského myslenia. Autor odhaľuje Akvinského filozofický svet, v ktorom sa ukazuje metafyzika ako základný komponent celkovej skladby filozofickej špekulácie, ktoré úzko súvisí s jeho originálnym riešením vzťahu medzi svetskou filozofiou a posvätnou vedou. Zámerom práce je tak ukázať logiku

Akvinského metafyzického projektu, vlastný *pohyb* metafyzického myslenia, v ktorej je metafyzika *cestou* vedúcou od vymedzenia základných významov súcna, k určeniu základných štruktúr a príčin súcna a ktorá vrcholí odkrytím esencie a bytia ako princípov všetkého existujúceho. Originalita práce spočíva v sledovaní tejto špecifickej metafyzickej *cesty* alebo *pohybu* Akvinského metafyzického myslenia. Adekvátne pochopenie Akvinského metafyziky nie je však možné bez objasnenia alebo rekonštrukcie myšlienkového kontextu, v ktorom sa stredoveký mysliteľ pohybuje. Preto autor správne upozorňuje, že Tomáš Akvinský tvorí v jedinečnom a neopakovateľnom období dejín stredovekej filozofie.

Pozornosť je venovaná Akvinského kritickým argumenty voči konzervatívnej teológii, ktorá vydávala tvrdenia viery za filozoficky racionálne preukázateľne, ale nie dostatočne podporné solídnu filozofickou argumentáciou. Z tohoto dôvodu sa pozornosť venuje zdrojom Akvinského chápaniu metafyziky, detailnému rozboru klasifikácie vedných odborov a členeniu teoretických vied. Akvinského členenie vied je novým pokusom o syntézu západnej tradície *arte liberales* a nových klasifikácií vedných oborov ako sa u nich stretávame u arabského mysliteľa Avicenny. Dôležitosť Akvinského prístupov spočíva v schopnosti inšpirovať sa tradíciou a zároveň vnášať do tejto tradície vlastné prvky. V tomto kontexte sa autor venuje predmetom teoretických vied a zrovnáva Aristotela, Boëthia a Akvinského. Na pozadí tejto komparácie dospieva autor k názoru, že Akvinského špecifické onto-teologické chápanie sveta predstavuje pokus o zjednotenie a harmonizáciu rôznych výpovedí o povahe prvej filozofie, ako s nimi stretávame v Aristotelovej *Metafyzike* a zároveň Akvinského nasledovanie Avicennovho chápania predmetu metafyziky. Avicennovo inovatívne ontologické či onto-teologické chápanie metafyziky umožnilo Akvinskému originálne riešenie vzťahu medzi filozofiou a teológiou v období, keď dochádzalo k hlbokým sporom medzi konzervatívnou teológiou a radikálnym aristotelizmom. Autor dospieva k dôležitému názoru, že je potrebné chápať Akvinského ako autora, ktorý sa necíti byť, ani nevystupuje primárne ako filozof, ale ako kresťanský teológ. V tomto kontexte text odkrýva Akvinského vzťah k filozofii a základné predpoklady pre serióznu diskusiu s pohanskými filozofmi, ktorí nezdieľajú vieru v pravdy pochádzajúce zo zjavenia, z kresťanskej posvätné vedy. Rôzne označenia pre najvyššiu vedu v úvode Akvinského *komentára k Metafyzike* ukazuje, že existuje jedna veda, ktorá skúma svoj predmet z troch rôznych hľadísk. Prvá filozofia, metafyzika alebo teológia je vládnúcou vedou a predstavuje vrchol celej stavby hierarchicky usporiadanej stavby poznania.

V druhej časti sa pozornosť zameriava na fundamentálne štruktúry, diferencie a atribúty, príčiny a princípy súcna. Cieľom je, ako píše sám autor, „odhalit základní švy vinoucí se napříč jsoucnem“ a predstaviť vnútornú súvislosť medzi základnými motívmi a pojmami Akvinského metafyziky. Autor zvolil výborný prístup k odhaľovaniu základných princípov, keď analyzuje Akvinského *komentár k Metafyzike*, ktorý je niekedy mimo centra pozornosti bádateľov. Práve v tomto komentári sa prejavuje Akvinského schopnosť interpretovať základné pojmy Aristotelovej filozofie: mnohoznačnosť súcna (rozlíšenie na súcno v potencii a v akte), rôzne významy substancie a vzťah formy a látky. Podkapitola venovaná Aristoteliskému pôvodu Akvinského rozlíšenia základných významov existujúceho ma v kontexte celej prvej časti svoj význam, pretože ukazuje, že Akvinský sa vo vymedzení základných významov a štruktúr existujúceho pohybuje v rámci aristotelскеj substančnej metafyziky. I napriek určitým odlišnostiam a posunom je zrejmé, že sa jedná o systematizáciu Aristotelovho učenia a pokus o syntézu, ktorá by Aristotelove vyjadrenia

utriedila v konzistentnú metafyzickú koncepciu. Je možné iba súhlasiť s autorom, že Akvinský si komentovaním Aristotela pripravuje pôdu pre recepciu metafyzických konceptov, aby mohol vykročiť nad rámec aristotelskej ontológie a spojiť ďalšie zdroje metafyzického myslenia v snahe integrovať bohatú tradíciu do rámca kresťanskej teológie.

Tretím a logicky naväzujúcim celkom habilitačnej práce je analýza transcendentálií, ktoré v myslení Akvinského zahrňujú kategoriálne štruktúrované súcno. Autor ukazuje, že v rámci kategoriálne štruktúrovaného súcna je možné rozlíšiť rôzne módy súcnosti odpovedajúce kategóriám a zároveň dospieť k modálnej explikácii súcna, k vyššiemu stupňu obecnosti, k obecnjším pojmom, k transcendentáliám, ktoré sú spoločné pre všetky kategórie. Analýza transcendentálií objasňuje status pojmu súcna a ukazuje, v akom zmysle je vlastne súcno predmetom metafyziky. Akvinský nenapísal žiadne špeciálne dielo k tejto téme a určitú rekonštrukciu transcendentálií je možné z jeho teologických diel. Učenie o transcendentáliách objasňuje, v akom slova zmysle je súcno predmetom metafyziky a upresňuje fungovanie ľudského poznania, pre ktoré je charakteristická *rozpoltenosť* v uchopovaní súcna (súcno je pre intelekt tým najznámejším a zároveň je ukryté bežnému spôsobu chápaniu). Preto je pochopiteľné Akvinského porozumenie pre Aristotelov spôsob teoretického poznania, ktoré musí vychádzať z toho, čo nám je známejšie k menej známemu. Metafyzika je tak prirodzene situovaná na koniec a zároveň na vrchol ľudského poznania.

Štvrtá časť, ktorá sa venuje základnému stavebnému kameňu Akvinského metafyziky, pojmu bytnosti/esencia (*essentia*), je detailným rozborom komplexu problémov: vzťah formy a esencie, univerzálií a esencie, pojmu esencie uvažovanej absolútne alebo rozdielu esencie u zložených a jednoduchých substanciach. Hlavnou textovou oporou je spis *De ente et essentia*, ktorý predstavuje jediné čiste filozofické dielo, v ktorom Akvinský podáva obsiahly výklad problému. Na pozadí Akvinského schopnosti recipovať rôzne zdroje a tradície sa ukazuje inovácia aristotelskej metafyziky. Reinterpretácia Aristotelovho chápania esencie, ktorá je obohatená inovatívnym výkladom Avicenny vedie Akvinského k subtílnemu riešeniu komplikovaného sporu o univerzálie.

V piata a poslednej časti je pozornosť venovaná chápaniu bytia, ktoré autor právom považuje za najoriginálnejšiu kapitolu a jadro Akvinského metafyziky. V tejto kľúčovej časti autor prezentuje špecifickosť Akvinského chápania bytia, myšlienkové motívy spojené s rozlíšením esencie a bytia u stvorených súcien, participáciou konečných súcien na bytí a pojem Boha ako o sebe subsistujúce číre bytie. Dôkladná a detailná analýza je ukončená výkladom otázky pôvodu alebo možných zdrojov inšpirácie týchto myšlienkových motívov, ktoré tvoria jadro Akvinského konceptu. Autor veľmi podrobne predkladá ne-aristotelské elementy v Akvinského chápaní bytia, ktoré modifikujú aristotelskú metafyziku spôsobom, aby sa metafyzika stala prijateľnou pre teologické myslenie kresťanského Západu. Pojem aktu bytia ako vlastný zdroj súcnosti, ktorý umožnil zahrnúť do rámca aristotelskej metafyziky myšlienku kontingencie stvoreného súcna a koncept participácie konečného súcna na bytie, otvoril Akvinskému cestu k spojeniu metafyziky s biblickou predstavou o stvorení. Autor systematicky osvetľuje novoplatónske elementy metafyziky bytia, ktoré do Akvinského myslenia presakovali z rôznych myšlienkových tradícií (plotínovsko-augustiniánska, proklovsko-dionýsiovská, boëthiovská, avicennovská). Túto časť habilitačnej práce považujem sa najprínosnejšiu pre historikov stredovekého myslenia.

Myslím, že sa autorovi podarilo úspešne a presvedčivo ukázať, že Akvinského čiste filozofické diela neobsahujú ucelenú syntézu jeho filozofie, ale skutočnú *tomistickú* filozofiu nachádzame predovšetkým v teologických spisoch. Filozofické diela a komentáre sú v tomto zmysle vodítkom a pomôckou k porozumeniu centrálnych metafyzických náuk, ktorým Akvinský nevenoval tematicky vymedzené filozofické spisy.

Dôležitosť a význam habilitačného spisu nespočíva výhradne v analýze Akvinského ako filozofa a kresťanského teológa, ktorého myslenie je utvárané reinterpratáciou aristotelských spisov a jeho novoplatonizujúcich arabských interpretov a novoplatonských prvkov kresťanských autorov, ale odpovedá na kardinálne otázky historikov stredovekej filozofie: do akej miery je filozofia autonómna alebo ako môže byť filozofia úspešne integrovaná do svojbytnej teologickej syntézy. Autorovi sa podarilo ukázať nielen Akvinského schopnosť modifikácie aristotelskej metafyziky, ale predovšetkým odhaliť, do akej miery je táto modifikácia ovplyvnená inými interpretáciami Aristotela. Za najcennejší príspevok k ďalšiemu štúdiu Akvinského myslenia považujem tie časti, v ktorých sa autor venuje recepcii alebo reinterpretácii arabských mysliteľov (Avicenna, Averroes) a kresťanskému novoplatonizmu v poslednej časti habilitačného spisu. Pre historika stredovekej filozofie je spis originálnym prínosom k interepretácii základných pojmov stredovekej metafyziky, dôležitým príspevkom k porozumeniu zložitého sveta stredovekej metafyziky, ktorý odkrýva súvislosti a motívy spájajúce filozofiu a teológiu, svet antiky a stredoveku.

Dr. Václav Němec predložil excelentnú, vyzretú a precízne napísanú prácu, ktorá si zaslúži svoju knižnú podobu. Ako publikácia by mohla byť rozšírená o *explikáciu* metafyzických konceptov v ďalších častiach Akvinského tvorby (psychológia, etika, prírodná, politická filozofia). Knižná podoba by určite obohatila širšiu akademickú verejnosť a zároveň ukázala epochálny význam metafyziky na formovanie Západnej kultúry, na ktorý sa v modernej dobe neprávom zabúda. Práca je tak hodnotným príspevkom k *tomistickým* štúdiám, pretože si nielen dôkladne a komplexne všíma všetky relevantne časti obsiahleho Akvinského filozofického i teologického diela, ale veľmi úspešne podáva kompaktný obraz zdrojov Akvinského metafyziky.

Habilitačná práca je výsledkom výborných analytických a odborných schopností autora a z uvedených dôvodov **doporučujem habilitačnú prácu k ďalšiemu habilitačnému konaniu.**

Žilina, 1.6.2018